

АКЛІМАТИЗАЦІЯ (від лат. ad — до, для і **кліма**t) — пристосування організмів до нових умов існування. У природознав. науках — пристосування до кліматич., фіз.-хім. і ґрунтових умов нового середовища та до нових біоценозів, у які потрапляють організми природ. шляхом або штучно при актив. (свідомій чи випадковій) участі людини. Відбувається також при переселенні організмів у місця, де вони раніше проживали, але з різних причин зникли (реакліматизація). Акліматизованими можна вважати організми, які в нових умовах нормально розвиваються і дають життєздатне потомство. Явище А. знаходить наук. пояснення у вченні про мінливість, спадковість та добір. Під А. розуміють також сукупність штуч. прийомів, що сприяють швидкому й успішному проходженню акліматизац. процесу. Термін «А.» інколи вживається і щодо людини, яка потрапила в нові для неї і досить відмінні кліматичні умови, напр., Арктики, Антрактики, високогір'я тощо (див. [Адаптація](#)).

М. М. Хомляк

Акліматизація рослин (А. р.) — процес пристосування рослинного організму до умов довкілля. А. р. є складником процесу еволюції рослин. Теор. засади вчення про А. р. заклав нім. ботанік-географ А. Гумбольдт. У розвиток теорії А. р. великий внесок зробив Ч. Дарвін. Перші наук. дослідж. з А. р. в Україні проводили В. Каразин на поч. 19 ст. у своєму акліматизац. саду поближ. Краснокутська (сміт від 1925) на Харківщині, трохи пізніше — А. Муравйов-Апостол (с. Хомутець, нині Миргород. р-ну Полтав. обл.), М. Зарудний у с. Софіївка поближ. Костянтинограда (нині Кегичів. р-ну Харків. обл.). У цих та ін. акліматизац. і ботан. садах (перший в Україні та й у Рос. імперії ботан. сад засн. 1804 при Харків. університеті) проводилися регулярні фенол. спостереження, випробовувалися нові методи вирощування рослин. Проте ці роботи не були належно оцінені, як не була й повністю висвітлена історія акліматизації нових рослин в Україні. Нині дослідж. з А. р. проводяться переважно в поєднанні з селекцією. Одержано багато нових сортів декор., плод., харч., корм. і тех. рослин. Найбільшими осередками А. р. є Нац. ботан. сад НАНУ (Київ), Нікіт. ботан. сад УААН (Ялта), Донец. ботан. сад НАНУ, Ботан. сад ім. О. Фоміна Київ. університету. Теор. й експерим. дослідж. з А. р., зокрема дерев. рослин, проводили [М. Кащенко](#), [Л. Симиренко](#), [О. Фомін](#), [А. Сапегін](#), [В. Липський](#), [В. Малєєв](#), [С. П'ятницький](#), [М. Давидов](#), [М. Гришко](#), [О. Липа](#), [О. Кормиліцин](#), [В. Любименко](#), [С. Іллічевський](#), [Ф. Щепотьєв](#), а нині — [М. Кохно](#), [Й. Сікура](#), [Б. Термена](#), [С. Клименко](#), [С. Харкевич](#), [С. Кузнецов](#), [Д. Костирко](#) та ін. Внаслідок цих дослідж. опрацьовано методи ступеневої акліматизації, оцінюван-

ня її успішності і швидкості. Культури кількох видів рослин із пд. р-нів України (виноград, персик, абрикос, грец. горіх, айва) нині вирощуються в крайніх пн. р-нах, культивуються нові плод. рослини (актинідія, лимонник китайський тощо).

М. А. Кохно

Акліматизація тварин (А. т.) — процес пристосування тваринного організму до нових умов існування. Свідома А. т. людиною почалася в глибоку давнину, коли кочівники приводили приручених або й диких тварин. Розвиток транспорт. засобів значно збільшив можливості А. т. Нині вона набула розмаху у світ. масштабі. Теор. обґрунтування процесу А. т. як одного з напрямків біол. науки розпочалося у серед. 19 ст. Цьому сприяла широка популярність ідей проф. К. Рульє, який пропагував вивчення відносин тварин з довкіллям і дослідження їхньої акліматизації, а також результати робіт з А. т., опубліковані Париз. товариством акліматизації, яким керував І. Ж. Сент-Ілер. У цар. Росії початківцем цієї справи був дійс. чл. Моск. товариства дослідників природи — А. Богданов. З його ініціативи при Рос. товаристві с. господарства було створ. Комітет з акліматизації тварин і рослин, до програми якого входило розповсюдження наук. ідей і практ. досягнень з акліматизації, охорони, а також переселення і приручення нових видів диких і свійських тварин. Значна увага приділялася віддаленій гібридизації як одному із факторів успішної А. т. У 1858–59 видаються праці Комітету з акліматизації — «Записки» і «Известия Комитета акклиматизации животных и растений», які 1860 об'єдналися в ж. «Акклиматизация». Це сприяло створенню відділ. Комітету у Харкові, С.-Петербурзі, Воронежі, Орлі, Тифлісі, а також перетворенню Комітету 1863 у самост. Імперське товариство акліматизації тварин і рослин. Ідеї А. Богданова підтримали працівники тваринництва і натуралісти. Серед його послідовників особл. уваги заслуговує чл. Рос. товариства акліматизації [Ф. Фальц-Фейн](#), який наприкінці 19 — поч. 20 ст. створив на Пд. України своєрідний природ. куточок, що згодом став акліматизац. центром, куди завозили тварин з різних зоогеогр. зон і континентів. Про його велике практ. і наук. значення свідчить понад вікове існування. Незважаючи на важкі періоди рев. і воєнних потрясінь, він зберіг осн. ядро акліматизантів, свої традиції і осн. напрямки наук. дослідж. Тут у різні періоди проводили теор. розробки з А. свійських і диких тварин, їх гібридизації та доместикиції [М. Іванов](#) (1910), [П. Козлов](#) (1915), [М. Завадовський](#) (1924), [В. Станчинський](#) (1933) та ін. Заг. характеристику дослідж. з А. і гібридизації тварин за 80-річний період існування зоопарку «Асканія-

Нова» наводить В. Треус (1968). Для А. т. одним з вирішальних факторів є наявність кормів, їхня кількість, якість і доступність. Велике значення при цьому має пом'якшення впливу несприятл. факторів нового середовища, особливо протягом перших років, за допомогою біотех. заходів. Успіх А. т. значною мірою залежить від правильного підбору видів, з урахуванням, зокрема, їхніх біол. особливостей, реакції на кліматичні, ґрунтові та ін. абіотичні фактори нового середовища; а також від характеру відносин між тваринами (зокрема хижаків), які живуть у даному р-ні, та спорідненими видами у зв'язку з можливістю стихій. гібридизації. За звичай заселення нового виду порушує екол. рівновагу, змінює усталені ланцюги харчування, веде до витіснення місц. видів тварин. Тому заселення видів тварин у нові для них місця проживання з метою А. т. вимагає надзвичайної обережності, врахування можливих наслідків не лише для видів, що акліматизуються, але й для природ. середовища. Акліматизуватися можуть як дикі види тварин при випадковому переселенні в нові місця проживання (напр., при міграції в пошуках кормів), так і домашні тварини (штучна А. т.). Коли популяція набуває здатності підтримувати свою чисельність у нових умовах середовища і відновлювати її після періодів депресії, тоді А. т. вважається завершеною. А. т. може бути частковою або повною. Розрізняють кілька ступенів А. т.: здатність деяких субтропічних і тропіч. тварин (напр., австрал. страус) жити цілий рік у зоопарках на відкритому повітрі в умовах помір. клімату; спроможність переселених тварин жити постійно в нових природ. умовах при ретельному догляді з боку людини (напр., нутрії — в місцях, де їх підгодовують, захищають від хижаків); здатність тварин (напр., норка американська) розвиватись і розмножуватись у нових умовах не гірше, ніж місц. форми; спроможність акліматизов. виду розмножуватись швидше в новому місцеперебуванні, причому щільність його популяції стає більшою, ніж на батьківщині, і він може навіть витіснити місц. форми (напр., єнотовидний собака, колорад. жук тощо). В Україні акліматизовано із ссавців — ондатру, єнотовид. собаку, плямистого оленя, європ. муфлону; з птахів — фазана, кеклика (даурську куріпку); з риб — білого амура, товстолобика, піленгаса (далекосх. кефаль); з водяних безхребетних — деяких ракоподібних. Із с.-г. тварин акліматизовано багато порід великої рогатої худоби різних напрямів продуктивності: швіцьку, симентальську (зі Швейцарії), шортгорнську, абердіно-ангуську, герефордську (з Великої Британії), голштинську (з Нідерландів), санта-гертруда (із США), шароле (з Франції), горбату худобу зебу (з Центр. Азії), а також чистокровних верхових коней (з Великої Британії), породу овець прекоз (з Франції), каракульських овець (з Серед. Азії) та ін. Використовуючи акліматизов. породи для схрещування з місц. худобою при відповідній селекції та вирощуванні

помісей, створили високопродуктивні породи: лебединську породу великої рогатої худоби, асканійську породу овець, миргородську й українську степову білу породу свиней, кілька порід кролів і с.-г. птиці. Осн. центрами А. свійських та диких тварин в Україні є заповідники, заказники, мисливські господарства й зоопарки. Зокрема, в акліматизац. зоопарку держ. степового заповідника «Асканія-Нова» зібрано унікал. колекцію диких тварин: копитних (антилопи, зебри, олені, бізони, зубри, кінь Пржевальського та ін.) і птахів (лебеді, фламінго, фазани, страуси). В останні роки в зоні відчуження ЧАЕС успішно ведеться акліматизація коней Пржевальського.

Є. П. Стекленъов, М. М. Хомляк

Рекомендована література

1. Кашенко Н. Ф. Научные основания и практическое значение гибридной. С.-Петербург, 1910;
2. Малеев В. П. Теоретические основы акклиматизации древесных растений. Ленинград, 1933;
3. Харкевич С. С. Полезные растения природной флоры Кавказа и их интродукция на Украине. К., 1966;
4. Лыпа А. Л. Интродукция и акклиматизация древесных растений на Украине. К., 1978;
5. Кохно М. А. Методика оцінки успішності акліматизації деревних рослин. К., 1981;
6. Сикура И. И. Переселение растений природной флоры Средней Азии на Украину. К., 1982.
7. Бельговский И. В. К вопросу акклиматизации. К., 1909;
8. Кормілицина В. В., Івановський Б. М. Наслідки акліматизації ссавців в Криму (1913– 1968 рр.) // Мат. наук. конф. молодих учених з проблеми «Охорона природи та використання природ. ресурсів УРСР». К., 1970;
9. Майборода Н. Н., Зубец М. В. Акклиматизация монбельярдских животных и их продуктивные качества в условиях Лесостепи Украинской ССР // Генетика, разведение и содержание с.-х. животных: Мат. науч. конф. (Аскания-Нова, 1977). К., 1978;
10. Селекция, гибридная и акклиматизация сельскохозяйственных животных. Москва, 1983;
11. Литус И. Е. Акклиматизация диких животных. К., 1986;
12. Чесноков Н. И. Дикие животные меняют адреса: Теория и практика акклиматизации. Москва, 1989;
13. Каци Г. Д. Морфо-функціональні особливості залоз шкіри у акліматизантів // Молочно-м'ясне скотарство. 1998. № 88;
14. Коюда Л. І. Сезонні адаптаціоморфози шкіри у корів чорно-рябої породи під час акліматизації на Донбасі // ВАН. 1999. № 4.

М. М. Хомляк, М. А. Кохно, Є. П. Стекленъов, М. М. Хомляк

Бібліографічний опис:

Акліматизація / М. М. Хомляк, М. А. Кохно, Є. П. Стекленъов, М. М. Хомляк // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-43464>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).